

Medier, offentligheter, samfunn

Håkon Larsen

Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi

Universitetet i Oslo

Publisert i Dahlgren, Kenneth & Næss, Hans Erik (red.) (2012): *Tanker om samfunn* (196-212). Oslo: Universitetsforlaget.

Innledning

Hva er et samfunn? Et samfunn er en avgrenset sosial enhet hvor medlemmene opplever at de har noe felles med hverandre, noe som skiller medlemmene fra ikke-medlemmene. Hva dette noe er, vil avhenge av hvilket samfunn det er snakk om. Hvordan vi som enkeltmennesker og grupper oppfatter, tenker om og forholder oss til samfunn vil være influert av en rekke institusjoner som politikken, skolen, familien og mediene. Det er den siste av disse som vi skal se nærmere på i dette kapittelet.

Gjennom historien har våre bilder av samfunnet gradvis blitt mer influert av den informasjonen vi blir presentert for og oppsøker gjennom mediene. En viktig funksjon som mediene fyller i det moderne samfunnet, er å bidra til å konstituere og opprettholde en offentlighet hvor vi som borgere kan diskutere med hverandre om alt fra verdenspolitikk til idrettsprestasjoner. Jeg vil i dette kapittelet presentere ulike perspektiver på hva offentligheter er, medienes rolle i konstitueringen av disse og hvilken rolle offentlighetene spiller for hvordan vi forholder oss til de samfunn vi er en del av, enten dette måtte dreie seg om lokalsamfunn, nettsamfunn, nasjonalstatlige samfunn eller globale samfunn.

Jeg vil relatere offentlighetsdiskusjonen til medieutviklingen: fra dagsavisene, via kringkastingsmediene, til de digitale mediene. Hoveddelen av presentasjonen vil være fokusert rundt lisensfinansiert allmennkringkasting, da dette er en medieinstitusjon som har

spilt en sentral rolle for den nasjonale offentligheten, og hvordan vi ser på oss selv som nasjon. Jeg vil starte med å presentere offentlighetsbegrepet nærmere.

Offentlighet og forestilte fellesskap

Offentlighet kan defineres som de arenaer hvor offentlig mening skapes, som ikke er en del av det formelle politiske apparatet. En viktig egenskap ved en offentlighet er at den skaper et fellesskap for en avgrenset gruppe av mennesker. Offentligheter kan altså spille en rolle for tilblivelsen og opprettholdelsen av et samfunn, slik jeg kort har definert det. Det de fleste tenker på som et samfunn er det nasjonalstatlige samfunn, og her har nasjonale offentligheter spilt en nøkkelrolle. Benedict Anderson (1991) er kjent for å ha lansert begrepet om forestilte fellesskap. I følge Anderson så er nasjoner sosiale konstruksjoner som skapes og opprettholdes gjennom forestilte fellesskap. Han gir følgende definisjon av en nasjon:

Det er et forestilt, politisk fellesskap – og det blir oppfattet som både begrenset og suverent. Det er *forestilt* fordi medlemmene i selv de minste nasjonene bare vil kjenne et fåtall av sine medborgere. De fleste av dem vil aldri møtes, vil aldri ha hørt snakk om hverandre; likevel vil de være i stand til å forestille seg at de er medlemmer av det samme fellesskapet (Anderson 1996: 19).

Dagsavisene har vært viktige for utviklingen av dette fellesskapet; det at man fikk nasjonale aviser som ble lest ved kjøkkenbordene over hele landet gjorde at man følte seg nærmere sine landsmenn: alle leste om de samme begivenhetene innenfor et visst tidsrom. Befolkningen ble samlet om en samtidighet.

På 1900-tallet er det også et annet medium som har spilt en sentral rolle i å skape og forvalte et bilde av en nasjonal kultur og et nasjonalt samfunn, nemlig de elektroniske kringkastingsmediene. Dette gjelder spesielt de lisensfinansierte allmennkringkasterne, i Norge representert gjennom Norsk rikskringkasting (NRK). NRK hadde en helt spesiell rolle under monopolperioden, som en arena hvor sentrale verdier i samfunnet ble skapt, forvaltet og formidlet. Den første allmennkringkasterinstitusjonen var British Broadcasting Corporation (BBC), som ble opprettet i 1927. Ideen om ”public service broadcasting” ble utviklet av

BBCs første kringkastingssjef, John Reith (1924), som en konsekvens av utviklingen av radioen som massemedium, og et ønske om å sikre at mediet ble brukt til å opplyse, danne og underholde befolkningen fremfor at kommersielle krefter skulle få fritt spillerom over det. NRK ble opprettet som en institusjon basert på Reiths idé (NRK hadde sin første radiosending i 1933 og sin første tv-sending i 1960), som en medieinstitusjon som ikke har bånd til verken markedet eller politikken, men som arbeider for medborgernes beste. Det dreier seg om en institusjon i sivilsamfunnet som anses å være så sentral at den får innvilget særegne privilegier i bytte mot kulturpolitiske forpliktelser.

Ordningen med lisensfinansiering er ment å skulle sikre at allmennkringkasterinstitusjonen arbeider for medborgernes beste, ved at det er publikum og ikke kommersielle interesser eller staten som finansierer driften. Det eneste staten gjør er å fastsette størrelsen på lisensen, noe som avgjøres i Stortinget på årlig basis. Det er vi som borgere (og eiere av fjernsynsapparater) som finansierer virksomheten ved å betale den obligatoriske kringkastingsavgiften. Det er ulike instanser som har som ansvar å følge NRK tett for å se om de lever opp til sitt ansvar. Medietilsynet følger opp om NRK lever opp til sine kulturpolitiske forpliktelser, og Kringkastingsrådet uttaler seg om hovedlinjene i NRKs programvirksomhet. Det er også mulig for den jevne lytter, seer eller leser å klage inn NRKs virksomhet til rådet. Vi som borgere har altså mulighet til å respondere på hvordan vi synes NRK skjøtter sitt ansvar, men vi har ikke mulighet til å velge og frastå fra å betale tv-lisens så lenge vi har en tv, selv om det selvfølgelig finnes måter for den enkelte å omgå dette på. Lisensordningen er som mange andre av velferdsstatens ordninger basert på tillit. Ordningen med lisensfinansiering ble etablert og blir opprettholdt ut ifra et ønske om å tilrettelegge for en infrastruktur som skal sikre at mediene blir brukt i demokratiets, offentlighetens og kulturens tjeneste, for slik å komme (det nasjonale) samfunnet til nytte på en best mulig måte.

I tillegg til prinsippet om uavhengighet fra markedet og en armlengdes avstand til politikken, så kan ideen om allmennkringkasting oppsummeres i et tredelt oppdrag om å opplyse, danne og underholde publikum. Gjennom dette arbeidet, og spesielt under monopolperioden, har allmennkringkasterne vært sentrale for nettopp å skape og bevare en nasjonal kultur som er viktig for konstitueringen av det norske samfunnet; at vi som nordmenn opplever at vi har mer til felles med hverandre enn vi for eksempel har med svensker, amerikanere eller tyskere.

Den sterke posisjonen allmennkringkasterne hadde under monopolperioden vil de aldri kunne få igjen, men de har også spilt en viktig rolle i tv-konkurransens tidsalder (i Norge begynte TV3 sine sendinger i 1987 og TVNorge i 1988). Begrepet allmennkringkasting ble først lansert i 1988: NRKs virksomhet hadde inntil da blitt betegnet som kringkasting, som en oversettelse av begrepet "broadcasting". At man nå også inkorporerte "public service" i det norske begrepet kom som en konsekvens av at NRK nå hadde fått konkurranse fra kommersielle kringkasterne, og at man slik måtte komme opp med en betegnelse som skilte NRKs virksomhet fra de kommersielle. Men den største utfordringen for NRK kom med etableringen av TV2 som kommersiell allmennkringkaster i 1992. Og i dagens digitaliserte medie verden så har allmennkringkasterne en helt ny rolle å fylle i konkurranse ikke bare med et enormt kanalmangfold på radio og tv, men også med alt av innhold som er tilgjengelig via internett.

NRKs tilbud omfatter i dag også å levere innhold på internett (NRK lanserte sin egen internettside i 1995) og mobiltelefoner. Og med on-demand mediekonsumpsjon er også samtidigheten i ferd med å svinne hen: om man har en digital tv-dekoder med harddisk kan man se tv-programmene når man selv ønsker, og i tillegg legges de fleste radio- og tv-programmer ut på NRKs nettsider for strømming. Uavhengig av hvilken medieplattform innholdet distribueres via og hvordan man velger å konsumere det, så skal NRK søke å ha et tilbud for alle, og de har en politisk forpliktelse om å nå ut til hele landet med sitt tilbud på radio og tv.

Med radioen og fjernsynet ble den samtidigheten som dagsavisene introduserte forsterket: der man leste dagsavisene innenfor et visst tidsrom, så hørte eller så store deler av befolkningen de samme radio eller tv-sendingene samtidig. I tillegg ga sendingene, slik også dagsavisene gjorde, befolkningen noe samlende å snakke om på jobben eller skolen dagen etterpå. De nasjonale dagsavisene, radio- og tv-kanalene har vært sentrale med hensyn til å skape og bevare en nasjonal kultur; det at borgerne har fått et sett med felles referanserammer, og at nasjonen har kunnet samle seg om felles opplevelser formidlet gjennom aviser, radio og tv, har vært med på å skape en følelse av at man lever i et felles (nasjonalt) samfunn.

Den borgerlige offentligheten og det demokratiske maktkretsløp

I følge Nicholas Garnham (1986; 1992; 2003) så representerer allmennkringkasterne en medieinstitusjon som har et potensial til å kunne sikre en offentlighet som ligger tett opp til det habermasianske offentlighetsideal. Det er to bøker av Jürgen Habermas som er spesielt sentrale i den sammenhengen. Det er for det første *Borgerlig offentlighet* (Habermas 2002), som første gang ble gitt ut på tysk i 1962, og for det andre *Between Facts and Norms* (Habermas 1996), som første gang ble gitt ut på tysk i 1992 (denne foreligger ikke i norsk oversettelse). I den førstnevnte boken beskriver Habermas hvordan den liberale borgerlige offentlighet – som han definerer som ”[...] den sfære der privatfolk samles til publikum” (Habermas 2002: 25) – representerer en ideell demokratisk offentlighetsstruktur. Den borgerlige offentligheten erstattet hoffets representative offentlighet i England, Frankrike og Tyskland på 1600- og 1700-tallet. Offentligheten gikk over fra å være en representativ offentlighet, hvor herskerne viste sin makt, til å bli en kritisk offentlighet bestående av eiendomsbesittende og lesekyndige menn som diskuterte sentrale samfunnsmessige og kulturelle spørsmål, hvor resonnementene var hevet over individenes sosiale status (Habermas 2002: Kap. 2). Etter hvert som denne offentligheten utviklet seg tok også andre grupper i samfunnet plass i den. Den fremvoksende liberale offentligheten hadde visse felles institusjonelle kriterier: For det første så krevdes det en type samvær hvor man så bort ifra all status. For det andre ble det forutsatt at man i diskusjoner stilte spørsmål ved områder som hittil ikke hadde vært ansett som problematiske. Og for det tredje så hadde publikum i prinsippet ingen grense (Habermas 2002: 33-4).

Hvordan passer så massemediene inn i en slik offentlighet? Vel, Habermas opplever det som problematisk og kritikkverdig når publikum i det moderne samfunns offentlighet går fra å være kulturresonnerende til å bli kulturkonsumerende. Han omtaler dette som en reføydalisering av offentligheten. Mye av skylden for denne prosessen legger han på medier som tabloidaviser, ukeblader, radio, TV og filmer. Ifølge Habermas leder dette til at den borgerlige offentligheten går i oppløsning, og han hevder blant annet at de elektroniske massemediene fratar publikum den distanse som kreves for å kunne føre offentlige resonnementer. Han skriver at: ”Det kulturelt konsumerende publikums fritidsbeskjeftigelser finner sted i et sosialt klima som gjør at disse ikke på noen måte behøver å videreføres i diskusjoner: med tilegnelsens private form faller også den offentlige kommunikasjon over det

tilegnede bort” (Habermas 2002: 151-2). Og når den offentlige kommunikasjonen om det man blir presentert for i mediene ikke finner sted, så spiller ikke mediene lenger en sentral rolle i opprettholdelsen av det fellesskapet som danner grunnlaget for et samfunn. De arbeider snarere imot dette.

Habermas (1996) endrer etter hvert syn på medienes rolle for offentligheten og demokratiet. 30 år etter publiseringen av *Borgerlig offentlighet*, lanserer han i *Between Facts and Norms* en omfattende demokratimodell for liberale representative demokratier. I henhold til denne modellen må enhver politisk beslutning, for å oppnå legitimitet, hvile på en oppslutning blant det brede lag av folket, en oppslutning som oppnås gjennom offentlig argumentasjon — deliberasjon. En offentlighet som streber etter å leve opp til det borgerlige ideal spiller en nøkkelrolle innenfor denne demokratimodellen. I *Between Facts and Norms* er ikke Habermas lenger så pessimistisk på offentlighetens vegne. Nå anser han derimot massemediene til å inneha en sentral posisjon i offentlighetens kommunikasjonsstruktur, hvor ulike grupperinger fra det sivile samfunn kan kommunisere sine interesser til en bredere offentlighet. Avhengig av den oppslutningen de oppnår her, kan interessene så bringes videre til det politiske system og potensielt ende med politiske beslutninger, for eksempel i form av lovendringer. Dette er det demokratiske maktkretsløp.

Igjen så vil allmennkringkasterne spille en sentral rolle, da de har en armlengdes avstand til myndighetene — Stortinget fastsetter som sagt størrelsen på lisensen og de vedtar også, etter forslag fra Kulturdepartementet, overordnede retningslinjer for NRK (disse er nedfelt i NRK-plakaten og NRKs vedtekter (St.meld. nr 6 (2006-2007))), men NRK har full redaksjonell frihet. Og siden NRK heller ikke produserer og programlegger med utgangspunkt i annonsørers interesser, slik kommersielle kringkastere gjør, så er NRK en institusjon som i utgangspunktet skal arbeide for medborgernes beste, og derigjennom også demokratiet, kulturen og samfunnet.

Allmennkringkastingen kan altså spille en rolle ikke bare for skapelsen og opprettholdelsen av en felles kultur, et samfunn og en velfungerende offentlighet, men kan også spille en viktig rolle i det politiske demokratiet. Nicholas Garnham (1986; 1992; 2003) har som nevnt basert

seg på Habermas' perspektiv i sitt forsvar for allmennkringkastingens relevans. Han argumenterer nettopp for at allmennkringkasterne spiller en nøkkelrolle for å sikre en velfungerende, inkluderende og felles offentlighet i de liberale demokratier, og at de slik representerer en medieinstitusjon som har et potensial til å kunne sikre en offentlighet som ligger tett opp til det habermasianske ideal. Jeg har selv påpekt at det jeg kaller en medborgerdiskurs er sentralt i legitimeringen av allmennkringkasterinstitusjonen (Larsen 2008; 2010). Karakteristisk for denne diskursen er at man i legitimeringsretorikken fremhever allmennkringkasternes sentralitet når det kommer til å sikre borgernes autonomi gjennom å bringe viktig informasjon ut til dem slik at de kan handle på et selvstendig og kritisk grunnlag. Denne legitimeringsdiskursen er basert på et normativt ideal som ligger tett opp til Habermas'. Så Habermas sine normative teorier om offentlighet og demokrati influerer ikke bare medieforskere som Garnham til å argumentere for konkrete medieinstitusjoners relevans, men i institusjonenes egen legitimeringsretorikk så lurur også Habermas i bakgrunnen.

Multiple offentligheter

Habermas sitt offentlighetsperspektiv har vært meget innflytelsesrikt innenfor en rekke fagfelt. Og som en konsekvens av det, så har det også blitt lansert alternative syn på offentlighet, så vel som allmennkringkastingens rolle for denne. Habermas har også blitt kritisert, fra blant annet feministisk hold (Fraser 1992, Dean 1997), for å underbelyse eksklusjonsmekanismer i den borgerlige offentlighet, men Habermas (1999) har på sin side forsvart seg mot kritikken ved å hevde at den borgerlige offentlighet er prinsipielt åpen og totalt inkluderende. En teoretiker hvis teorier i den senere tid har blitt brukt for å gi normativt fundament til de som kritiserer relevansen til en nasjonal, åpen og inkluderende offentlighet, og i forlengelsen av det også allmennkringkastingens relevans, er Chantal Mouffe (se Karpinnen, Moe og Svensson 2008). Mouffe (1993; Laclau & Mouffe 1985) er i sin demokratiteori i eksplisitt opposisjon til Habermas. Mouffe og Habermas skiller seg fra hverandre ved at Mouffe ikke anser konsensus som et mål; hun ser på konflikt og emosjonelt engasjement som en verdi i seg selv, og mener at dette tjener demokratiet bedre enn et uopnåelig ideal om konsensus. Mouffe mener videre at offentligheten ikke trenger å være så bred at alle i prinsippet kan delta i en felles samtale. En nisjifisering av offentligheten vurderes innenfor dette perspektivet som positivt. I stedet for at samfunnet er organisert rundt en felles offentlighet, ser hun for seg at det er bygget opp av en rekke deloffentligheter.

Perspektivene til Habermas og Mouffe handler om alternative syn på hva som er et godt samfunn, og hvilken rolle offentligheten og demokratiet bør spille for å forsøke å oppnå disse idealene. Det handler om hvorvidt vi skal streve etter å ha en felles arena hvor vi som borgere kan samles om et fellesskap, et fellesskap som blant annet er med på å skape og opprettholde en nasjonal kultur, som igjen er med på å konstituere det nasjonale samfunnet. Eller om vi heller skal dyrke et samfunn hvor en slik arena ikke anses som avgjørende, men at vi i stedet skal legge til rette for og verdsette at samfunnet består av en rekke ulike arenaer som ikke trenger å ha felles berøringspunkter. Disse arenaene kan utgjøre egne samfunn, slik vi definerte samfunn innledningsvis, som en avgrenset sosial enhet hvor medlemmene opplever at de har noe felles med hverandre, noe som skiller medlemmene fra ikke-medlemmene. Men en dyrking av disse små samfunnene kan gå på bekostning av fellesskapet i det nasjonale samfunn. De mindre (del)samfunnene vil også kunne utvikle en offentlighet hvor man søker og får bekreftelse for sine meninger, snarere enn at man blir møtt med motforestillinger og blir utfordret til å raffinere sine egne argumenter. Demokratiet styrkes av å ha både deloffentligheter og en felles offentlighet hvis deloffentlighetene fungerer som treningsarenaer for aktører som ønsker gjennomslag for sine meninger i en bredere offentlighet. Om deloffentlighetene derimot forblir lukkede arenaer hvor man ikke kommuniserer sine meninger til andre enn en liten gruppe meningsfeller, kan de i verste fall lede til ekstremisme ved at ens holdninger i overveiende grad blir bekreftet fremfor å bli imøtegått. Eksempler på velfungerende deloffentligheter kan være møte- og arrangementsvirksomheten til interesseorganisasjoner i sivilsamfunnet, politiske blogger og tidsskriftoffentligheter. Eksempler på lukkede deloffentligheter kan være diskusjonsforum for høyreekstreme miljøer eller religiøse fanatikere.

John Keane (1995) har kritisert Habermas' offentlighetsperspektiv, og videre Garnhams kobling av dette til allmennkringkasting. For Keane representerer både Habermas' og Garnhams' perspektiv en beskrivelse som passer best på en tidlig fase i det moderne samfunn. Siden vi nå lever i en tid hvor det nasjonale spiller en stadig mindre rolle, sier Keane, representerer et slikt offentlighetsperspektiv bare ett aspekt ved samtidens mange offentligheter. Og han mener videre at det ikke lenger går an å skille mellom det private og det offentlige. Keane lanserer så en offentlighetsteori bestående av tre nivåer: Det første er

mikro-offentligheter, som ligner det jeg har omtalt som deloffentligheter. For Keane er dette små grupper som innvirker på samfunnet gjennom kreativ virksomhet og motstand mot dominerende meninger. Det neste nivået ligger tett på den form for offentlighet som Garnham beskriver ved hjelp av Habermas. Keane omtaler dette som meso-offentligheter. Én form for meso-offentlighet vil være en nasjonal offentlighet konstituert av massemediene. Det siste nivået som Keane beskriver er makro-offentligheter. Dette er en form for globalisert eller transnasjonal offentlighet karakterisert ved mediebegivenheter ("media events") og internett som dominerende kommunikasjonsstruktur.

Mediebegivenheter er et begrep lansert av Daniel Dayan og Elihu Katz (1992) for å beskrive (trans)nasjonale tv-begivenheter som representerer et avbrudd i forhold til våre vanlige mediekonsumpsjons- og andre hverdagslige rutiner. Disse begivenhetene overføres direkte, og det er ikke kringkasterne som har regien på begivenhetene; de rapporterer bare fra begivenheter som er arrangert av andre aktører, som for eksempel International Olympic Committee (IOC), Fédération Internationale de Football Association (FIFA) eller European Broadcasting Union (EBU). Disse mediebegivenhetene har en seremoniell form. Og mediene bedriver i liten grad journalistikk ved disse mediebegivenhetene: fjernsynsreporterene griper ikke inn i arrangementet, men forklarer bare for seerne hva de viktigste symbolene betyr, hva slags musikk vi hører, hvem som fremfører den og så videre. Typiske eksempler på slike mediebegivenheter er store internasjonale idrettsarrangementer som OL, verdensmesterskap i ulike idrettsgrener, Superbowl, sangkonkurranser som Eurovision Song Contest, kongelige bryllup eller innsettelse av (amerikanske) presidenter. Disse begivenhetene skaper et fellesskap rundt en samtidighet, og kan slik fungere integrerende for samfunnet, både på et nasjonalt og transnasjonalt nivå.

I tillegg til slike arrangerte mediebegivenheter så vil også nyhetsrapportering fra uforutsette hendelser som naturkatastrofer og terroraksjoner kunne skape en fellesskapsfølelse som har et potensial til å overskride nasjonale offentligheter og skape en samtidighet på et transnasjonalt plan. Tenk bare på tsunamien i Japan i 2011, eller terroraksjonene mot World Trade Center i New York City i 2001. De som så det andre flyet styrte inn i skyskraperen på direktesendt tv-overføring vil sannsynligvis huske denne begivenheten for resten av livet. De vil huske hvor de var, hvem de var sammen med, hva som ble sagt og så videre. Begivenheten skapte en

“flash bulb memory” (Atkinson et. al. 2000: 284-5). På nøyaktig samme tidspunkt opplevde millioner av mennesker verden over en lokal hendelse som fikk globale konsekvenser. Og i etterkant har hendelsen blitt et globalt referansepunkt. Hendelsen har både samlet og splittet det globale samfunn.

Arrangerte og uforutsette mediebegivenheter blir et begrep for å beskrive hvordan spesifikke direkteoverførte tv-begivenheter skaper et fellesskap i en tid hvor mediekonsumet i økende grad fragmenteres, grunnet mediemangfoldet og on-demand mediekonsumpsjon.

Mediebegivenhetene har på mange måter den samme evnen som de nasjonale tv-kanalene hadde i fjernsynets første tiår: de evner å samle en stor gruppe mennesker tilhørende et stort geografisk territorium om en felles begivenhet, som igjen gir et sett med felles referansepunkter som man kan samles om også i etterkant av begivenhetene.

Fra nasjonale til globale offentligheter?

Med kulturell og økonomisk globalisering som sentrale sosiale prosesser og den digitale medieteknologien som drivkraft i medieutviklingen hevder mange at det blir stadig mer krevende å opprettholde en felles nasjonal offentlighet, noe som igjen vil påvirke hvordan vi forholder oss til det samfunnet vi er en del av. Jeg vil nå gå over til å si noe mer om hva sentrale sosiologiske teoretikere har skrevet om denne utviklingen.

Ulrich Beck (2006) har kritisert synet på offentligheten som nasjonal. Han kritiserer sågar hele sosiologifaget for å være preget av det han omtaler som en metodologisk nasjonalisme. Som en konsekvens av at sosiologien som vitenskap vokste frem parallelt med fremveksten av det moderne samfunn i Vest-Europa, ble nasjonalstaten en sentral beholder (“container”) for studier av det sosiale liv, sier Beck. Med det så mener han at sosiologer i sine studier av diverse sosiale fenomener tenderer til å se nasjonalstatens grenser som fenomeners naturlige avgrensning. Og at om man videre foretar komparative studier ut over den enkelte nasjonalstat, så sammenligner man gjerne det aktuelle forholdet i én nasjonalstat med en annen. Beck mener så at en slik tankegang er uforenelig med den globaliserte tidsalder vi lever i, og viser blant annet til at nasjonalstaten har lite å stille opp med mot globale kriser og

miljøproblemer. I stedet for å fortsette med å praktisere en metodologisk nasjonalisme, argumenterer han i stedet for at sosiologer må praktisere en metodologisk kosmopolitanisme - at vi skal angripe sosiale fenomener uavhengig av nasjonalstatlige grenser, og heller studere sosiale prosesser som en dialektikk mellom det globale og det lokale. Hvordan dette skal gjennomføres i praksis forblir dog uklart.

En annen sosiolog som deler Becks oppfatning om at nasjonalstaten ikke lenger er en like sentral størrelse, er Manuel Castells (1996, 1997, 1998). Han karakteriserer våre samtidige samfunn som nettverkssamfunn, og hevder at det er medieteknologien som har gjort det mulig å skape transnasjonale eller globale identitetsmarkører som overskrider de nasjonalstatlige grensene. I nettverksamfunnet er det medienettverk som er det bærende elementet i offentligheten. Offentligheten er koblet sammen gjennom nettverkene, den er digital, og den er mobil sier Castells. Ved hjelp av medienettverkene kan fellesskap oppstå og mobiliseres til politisk handling på kort varsel. Et ferskt eksempel på dette er revolusjonene i den arabiske verden, hvor internett og mobiltelefoner har spilt en viktig rolle i mobiliseringen av demonstranter. Samtidig vil fravær av tilgang til medienettverkene kunne virke sosialt ekskluderende; om en viktig brikke i opprettholdelsen av det globale samfunn skjer gjennom tilgang til medienettverkene, vil tilsvarende et fravær av slik tilgang holde en utenfor dette samfunnet.

Det Beck og Castells påpeker har konsekvenser for hvordan offentligheten er med på å skape et bilde av samfunnet. Om det er riktig at vi i dag først og fremst forholder oss til transnasjonale eller globale offentligheter, så vil det kanskje lede til at vi ikke lenger legger så mye vekt på den nasjonale kulturen og den nasjonale identiteten? Det er nok noe sant i det, men samtidig så er det mye som også taler imot dette. For å returnere til mediebegivenhetene: begivenheter som OL og VM forener publikum på et transnasjonalt nivå, men de har likevel en lokal komponent: fotball-VM sees over store deler av verden, men fotballkampene kommenteres av de nasjonale tv-kanalenes kommentatorer, som i hvert fall ikke er nøytrale i det ens eget landslag eller nabolandets landslag er i aksjon. Og videre så er noen av disse mediebegivenhetene mer nasjonale for enkelte nasjoner enn andre. Ski-VM i Oslo i 2011 samlet for eksempel Norge som en nasjon i større grad enn den samlet de andre deltager nasjonene gjennom overføringer fra konkurransen på deres nasjonale tv-stasjoner.

Nyheter fra hendelser med internasjonal interesse har også mye større integrerende effekt for det landet hvor hendelsene finner sted enn for resten av verden som får den formidlet. Dette merket Norge som nasjon da vi ble rammet av terror sommeren 2011. En stor del av den terroren som har hatt medieoppmerksomhet under 2000-tallet har blitt fremstilt som at den er transnasjonal, i form av at den handler om religion, kulturelle tradisjoner og makt over verdens ressurser fremfor de enkelte nasjoner. Men når ens egen nasjon blir rammet av terror så oppleves den i større grad som nasjonal. Ikke bare kommer terroren mye tettere på ens egen virkelighet, fysisk og geografisk, men terroren og dens konsekvenser formidles også til oss i en meget hyppig frekvens gjennom nasjonale medier. Den kan slik være med på å opprettholde en følelse av at vi er et felles samfunn med felles tradisjoner og verdier.

Mediebegivenheter kan virke samlende både på et transnasjonalt, nasjonalt og lokalt nivå. De evner å samle et utvalg av verdens befolkning rundt en samtidighet, og skaper på den måten en makro-offentlighet. Samtidigheten virker videre integrerende på et nasjonalt nivå gjennom at begivenheten formidles og kommenteres i nasjonale medier. De blir slik også begivenheter i meso-offentligheten. Og med hjelp av de såkalte sosiale mediene kan grupper av seere/lyttere/lesere igjen kommentere og diskutere begivenhetene med et mer avgrenset publikum, hvilket konstituerer mikro-offentligheter. Samspillet og transaksjonene mellom de tre offentlighetsnivåene er sentralt i det man i dag skal søke å forstå mediernes rolle i konstitueringen av fellesskap og samtidighet, og derigjennom samfunn.

Små og store offentligheter

I tillegg til de nasjonale og globale eller transnasjonale offentligheter, eksisterer det også lokale eller regionale offentligheter. Og vi kan også snakke om virtuelle deloffentligheter som konstituerer et samfunn rundt en felles interesse. Men der man aktivt må oppsøke nettsamfunn, er de regionale eller lokale offentligheter geografisk begrenset og inkluderer i prinsippet alle som bor innenfor et spesifikt område. I Norge har lokalpressen vært viktig for de lokale offentlighetene. Lokalavisene er med på å skape et fellesskap i regionen, noe som igjen er viktig for oppfattelsen og opprettholdelsen av en lokal kultur.

På nivået over nasjonalstaten kan vi også snakke om regionale kulturer. En slik regional kultur vil være den europeiske kultur. Denne er mangefasettert, mye grunnet at de europeiske nasjonsbyggingsprosessene har fokusert på hva som skiller ens egen nasjon fra naboens, men også at det er få offentlighetsinstitusjoner som kan sies å være europeiske. Når det gjelder tv-mediet så er Euronews et unntak, men dette forblir i stor grad en kanal for en allerede kosmopolitisk orientert og mobil politikk- og forretningselite (Widholm 2011). Den jevne europeiske borger får sine viktigste nyheter servert gjennom nasjonale nyhetssendinger. At det for tiden er stor splittelse og misnøye i en del EU-land kan forstås i lys av at EU og Europa mangler en velutviklet og institusjonalisert offentlighet. For som vi har sett så er velfungerende offentligheter sentrale for å skape sosialt og kulturelt felleskap, som igjen skaper en følelse av et felles samfunn. Det er selvfølgelig økonomiske problemer som er den direkte årsaken til misnøyen i EU, men om EU hadde hatt en like velfungerende offentlighet på et transnasjonalt nivå som medlemsstatene har på et nasjonalt nivå, så ville nok EUs borgere følt en sterkere forpliktelse til å hjelpe hverandre. EU mangler rett og slett infrastrukturen for å skape et felleskap og en felles kultur som kan være med på å konstituere en kollektiv enighet om at man lever i et felles samfunn. De fleste EU-borgere lever i dag først og fremst innenfor nasjonalstatlige samfunn.

Sosiologi og mediene

Vi har nå sett på sentrale perspektiver på offentligheter og ulike mediers roller for disse. Og vi har relatert dette til hvordan vi opplever og forholder oss til samfunnet. Hva kan så sosiologien bidra med i vår forståelse av samspillet mellom medier, offentligheter og samfunn? I og med at sosiologien er vitenskapen om det sosiale livet i det moderne samfunn så sier det seg selv at den vil være relevant i denne sammenhengen, da medier og offentligheter er sentrale arenaer hvor det sosiale livet utspiller og utvikler seg. Men det er nettopp dette med det *moderne* samfunnet som vi har sett at flere har kritisert. De kritiserer at sosiologien ikke har klart å oppdatere seg i tilstrekkelig grad til dagens verden, som de hevder har beveget seg forbi det moderne stadiet, og at sosiologien i for stor grad har blitt hengende igjen i sine begreper og teorier utviklet for å forstå det moderne samfunnet, slik det har vokst frem siden slutten av 1700-tallet. Relatert til medier og offentligheter så kan vi påpeke at sosiologien må ta inn over seg hvordan den nye medieteknologien endrer offentlighetene, og derigjennom våre bilder av samfunn. Denne utviklingen endrer blant annet potensialet for

demokratisk deltakelse for enkeltindivider så vel som sivilsamfunnets interesseorganisasjoner. Og dette kan igjen gi nye muligheter for å få kommunisert det man anser som viktige temaer fra sivilsamfunnet og inn i det politiske systemet, selv om man må trenge gjennom mye støy. En slik mulighet vil kunne styrke det demokratiske maktkretsløp (Habermas 1996). Habermas (2006) har selv omtalt internets rolle for demokratiet. Dette skjedde riktignok i en fotnote, men det hindrer den ikke fra å bli heftig debattert i medieforskersmiljøene, da de lenge har ventet på at vår tids store kommunikasjonsteoretiker skulle uttale seg om internett (Gentrikow 2009). Her uttrykte Habermas at han er av den oppfatning at internett har størst politisk potensial i totalitære regimer, noe vi har sett effekten av i den arabiske våren, og videre at kommunikasjon via internett har en tendens til å fragmenteres i diskusjonsgrupper for spesielt interesserte. Han mener altså at internett ikke enda klarer å forene store grupper av mennesker gjennom en felles offentlig samtale om sentrale utfordringer som samfunnet står overfor. Dette er også noe som massemediene i minkende grad får til, grunnet mediemangfoldet og offentlighetens fragmentering. Men det er i samspillet mellom massemedier og internett at Habermas (2006: 411–12) ser det største potensialet for en liberal offentlighet som fremmer det deliberative demokratiet:

Mediert politisk kommunikasjon i offentligheten kan kun fremme deliberative legitimeringsprosesser i komplekse samfunn hvis et selvregulerende mediesystem oppnår uavhengighet fra sine sosiale omgivelser, og hvis et anonymt publikum gir tilbakemeldinger mellom en informert elitediskurs og et mottakelig sivilsamfunn [forfatters oversettelse]

Som vi har sett i dette kapittelet så representerer allmennkringkastingen en medieinstitusjon som er uavhengig av sine sosiale omgivelser, ved sin armlengdes avstand til politikerne og uavhengighet av finansiering fra markedskrefter. Disse institusjonene innehar slik et potensial til å kunne spille den rollen som Habermas her argumenterer for. Og videre så tillater internett at anonyme publikummere kan gi tilbakemeldinger på det de presenteres for i massemediene, men hvorvidt dette bidrar til å styrke en demokratisk offentlighet kommer an på hvem som debatterer, hvor og om hvilket tema. Mulighetene for at disse mediene i samspill styrker offentligheten, og derigjennom demokratiet, er definitivt til stede, men vi har et godt stykke igjen å gå. En større redaksjonell kontroll av kommentarfunksjoner i nettaviser vil være et viktig steg i riktig retning, da det vil kunne bidra til å redusere en del støy, samtidig som en

videreføring av kommentarfunksjonene ivaretar en inkluderende offentlighet. En slik redaksjonell funksjon vil også kunne koble den redaksjonelle debatten som trykkes i papiravisene med nettdebattene i større grad. Slik situasjonen er i dag, har de som slipper til på avisenes debattsider begrenset kontakt med de som debatterer i nettavisenes kommentarfelt; disse forblir i stor grad parallelle diskusjoner.

De digitale mediene har hatt stor innflytelse på medieutviklingen over de siste tiårene, men deres innflytelse på samfunnet bør likevel ikke overdrives. Det er mye mer enn den medieteknologiske utviklingen som bestemmer et samfunns utvikling, noe som går frem av andre kapitler i denne boken. Men det er likevel viktig å ha med mediene, deres logikk, teknologiske utvikling og rolle for offentligheten, kulturen og samfunnet, i det man skal forsøke å forstå eller forklare fenomener i dagens samfunn. Og der har fremdeles sosiologene en vei å gå. Etter at medievitenskapen ble etablert som et eget fag så har de i stor grad tatt over mediene som studieobjekt fra sosiologene og samfunnsviterne (Pooley & Katz 2008; Larsen 2011). Dette er en uheldig utvikling, da medievitere tenderer til å overdrive medienes betydning i samfunnet, mens sosiologene til gjengjeld undervurderer den. Skal vi som sosiologer forstå oss på dagens komplekse samfunn så er vi nødt til å la mediene være en del av vår studieportefølje, da medier er sentrale for opprettholdelse og endring av samfunn. Som vi har sett i dette kapitlet så går en interessant kobling av mediene og samfunnet gjennom offentlighet som teoretisk begrep og empirisk virkelighet.

Litteratur

Anderson, Benedict (1991) *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. London: Verso

Atkinson, Rita L., Atkinson, Richard C., Smith, Edward E., Bem, Daryl J. & Nolen-Hoeksema, Susan (2000): *Hilgard's Introduction to Psychology*. Thirteenth Edition. Fort Worth: Harcourt College Publishers

Beck, Ulrich (2006) *The Cosmopolitan Vision*. Cambridge: Polity Press

- Castells, Manuel (1996) *The Information Age: Economy, Society, and Culture. Volume I. The Rise of the Network Society*. Malden, MA: Blackwell Publishers
- Castells, Manuel (1997) *The Information Age: Economy, Society, and Culture. Volume II. The Power of Identity*. Malden, MA: Blackwell Publishers
- Castells, Manuel (1998) *The Information Age: Economy, Society, and Culture. Volume I. End of Millennium*. Malden, MA: Blackwell Publishers
- Dayan, Daniel & Katz, Elihu (1992) *Media Events. The Live Broadcasting of History*. Cambridge: Harvard University Press
- Dean, Jodi (1997) *Feminism and the new democracy: -re-siting the political*. London: Sage
- Fraser, Nancy (1992) "Rethinking the Public Sphere: A contribution to the Critique of Actually Existing Democracy" I: Calhoun, Craig (red) *Habermas and the public sphere*. Cambridge: The MIT Press: 109-142
- Garnham, Nicholas (1986) "The Media and the Public Sphere" I: Golding, Peter, Murdock, Graham and Philip Schlesinger (red) *Communicating Politics – Mass Communication and the Political Process*. Leicester: Leicester University Press: 37-53
- Garnham, Nicholas (1992) "The Media and the Public Sphere" I: Calhoun, Craig (red) *Habermas and the public sphere*. Cambridge: The MIT Press: 359-76
- Garnham, Nicholas (2003) "A Response to Elizabeth Jacka's 'Democracy as Defeat'", *Television and New Media* 4(2): 193-200
- Gentrikow, Barbara (2009) "Habermas, medienes rolle for den offentlige meningsdannelsen, og en fotnote om Internettet i fire versjoner", *Norsk medievitenskapelig tidsskrift* 1: 65-72
- Habermas, Jürgen (1996) *Between Facts and Norms. Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy*. Cambridge: MIT Press
- Habermas, Jürgen (1999) "Borgerlig offentlighet - i tilbakeblikk". *Kraften i de bedre argumenter*. (79-112) Oslo: Ad Notam Gyldendal
- Habermas, Jürgen (2002) *Borgerlig offentlighet – dens fremvekst og forfall. Henimot en teori om det borgerlige samfunn*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag

Habermas, Jürgen (2006) "Political Communication in Media Society: Does Democracy Still Enjoy an Epistemic Dimension? The Impact of Normative Theory on Empirical Research", *Communication Theory* 16: 411–26

Karpinnen, Kari, Moe, Hallvard og Jakob Svensson (2008) "Habermas, Mouffe and Political Communication. A Case for Theoretical Eclecticism", *Javnost - the Public* 15(3): 5-22

Keane, John (1995) "Structural Transformations of the Public Sphere", *The Communication Review* 1(1): 1-22

Laclau, Ernesto & Chantal Mouffe (1985) *Hegemony and Socialist Strategy. Towards a Radical Democratic Politics*. London: Verso

Larsen, Håkon (2008) "I demokratiets tjeneste. Offentlig debatt om allmennkringkasting i Norge og Sverige", *Tidsskrift for samfunnsforskning* 3: 313-342

Larsen, Håkon (2010) "Legitimation Strategies of Public Service Broadcasters: The Divergent Rhetoric in Norway and Sweden", *Media, Culture & Society*, 32(2): 267-283

Larsen, Håkon (2011) "Bred kultursosiologi", *Sosiologisk tidsskrift* 19(4): 379-394.

Mouffe, Chantal (1993) *The Return of the Political*. London: Verso

Pooley, Jefferson. og Katz, Elihu (2008) "Further Notes on Why American Sociology Abandoned Mass Communication Research", *Journal of Communication* 58: 767–786

St.meld. nr. 6 (2007-2008) *NRK-plakaten. "Noe for alle. Alltid"* Det kongelige kultur- og kyrkjedepartement.

Widholm, Andreas (2011) *Europe in Transition. Transnational Television News and European Identity*. Doktoravhandling. Stockholms universitet: Institutionen för journalistik, medier och kommunikation.